

pa imigrantske države omejujejo možnosti novih imigracij, zainteresiranih socialno-ekonomskih imigrantov. To pa govori o premikih migracijskih politik in dogajanj od liberalizma k zmeraj izrazitejši prevladi državnih nacionalnih interesov, predvsem dominantnih imigracijskih držav. Individualni interesi potencialnih imigrantov – da ne govorimo o prisilnih političnih imigrantih in interesih emigrantskih družb – so neupoštevani. Na takšen način ne more nastajati mednarodna migracijska politika, ki mora iskati kompromise med vsemi dejavniki v migracijskih procesih. Usklajevanje teh različnih interesov je seveda zelo zapleten proces. Emigrantske države na primer ponujajo množico nekvalificirane delovne sile, imigrantske države pa sprejemajo predvsem kvalificirane in strokovnjake, imetnike kapitala ipd., kar je v nasprotju z razvojnimi težnjami emigrantskih držav. Podobno je z remigracijami. Emigrantske države so zainteresirane za vračanje svojih emigrantov s kvalifikacijami, znanji, kapitalom, imigrantske države pa vračajo predvsem negativno selekcionirane remigrante, neuspešne, neprilagojene. Nacionalni interesi razvitih imigrantskih držav prav tako prevladujejo pri iskanju razvojnih alternativ mednarodnim migracijam. Neokolonializem je živ in emigracijski pritiski iz nerazvitih kriznih družb so vse močnejši. Razvojni prepadi med razvitimi in nerazvitimi se poglobljajo.

Zametki liberalnejše politike do vključevanja trajnejših imigrantov v smislu tolerantnega etničnega pluralizma in priznavanja pravic usihajo in nacionalizem v imigrantskih družbah se krepi in širijo se njegovi skrajnejši pojavi.

Velika dilema je, ali bo Zahodna Evropa postala zaprta trdnjava, ali bodo storjeni kakšni koraki v smeri Evrope brez meja. Civilizacija Evrope stoji pred dilemo, ali dopuščati prisilne politične migracije ali omogočati migracije na relativno svobodnih individualnih odločitvah. Prav tako se kaže kot pomembna dilema, ali bo migracijska politika enostranska domena imigrantskih držav ali pa bo le-ta postala stvarna večinteresna mednarodna politika. Pomembna je tudi dilema ali tolerantni etnični pluralizem kot način vključevanja trajnih imigrantov ali pa njihova segregacija ali prisilne ali tihe oblike njihove asimilacije.

Opozorila o premikih od zametkov liberalizma proti izključnemu uveljavljanju nacionalnih interesov razvitih in močnih družb v migracijski politiki zadevajo na globlje svetovne razvojne dileme enakomernejše porazdelitve bremen.

ZDRAVKO MLINAR*

Prostorska mobilnost v dolgoročni perspektivi

O tej temi se je težko pogovarjati, ker je po eni strani tako obsežna in kompleksna, po drugi strani pa je prof. Klinar v svojem več kot dvajsetletnem raziskovalnem delu skoraj že vse »pokril«. Moj interes za to temo izražam z vidika prostorske sociologije. Na mojem področju se dosti piše o »krčenju prostora«, o tem, kako svet postaja vse manjši; to pa se navezuje tudi na temo današnje

* Dr. Zdravko Mlinar, akademik, redni profesor na FDV.

razprave. Hkrati pa mislim, da je pri tem treba upoštevati teoretska vodila in usmeritve za pojasnjevanje vrste konkretnih pojavov, ki bi jih sicer lahko le dodajali enega k drugemu.

Tako kot so bile pred nekaj desetletji v ospredju selitve iz podeželja v mesto (eksodus kmetov, Puljiz), tako se je danes pozornost upravičeno presumerila v širše teritorialne okvire: govorimo o *mednarodnih* migracijah. Ob tem pa je treba upoštevati, da tudi pojav migracij nasploh spreminja svojo naravo. Opredelitev pojma migacije se namreč opira na predpostavko, da gre za spremembo *stalnega bivališča* (odsotnost več kot eno leto) in za odmik na takšno oddaljenost, ki pomeni *prekinitve rednih stikov* s prejšnjim življenjskim okoljem. Toda v kontekstu »časovno-prostorskega zgoščevanja« ter nove tehnologije prometa in komunikacij se spreminjata oba elementa opredelitve.

Kaj danes pomeni stalno bivališče sicer v Sloveniji, v večini primerov še ni sporno; v ZDA pa je to že težje ugotoviti (tudi pri nas pa je očitno, da je npr. kraj rojstva že izgubil nekdanji pomen). Hkrati pa tudi večja oddaljenost danes ne pomeni več tako popolne prekinitve povezav s prejšnjim okoljem (narodom) kot včasih: promet in telekomunikacije omogočajo, da posameznik dobiva informacije iz prejšnjega okolja, da se občasno vrača nazaj in nasploh ohranja (bolj ali manj) intenzivne stike.

Hkrati pa je v zadnjih desetletjih prišlo tudi do sprememb v tem smislu, da nacionalne države v več pogledih postopoma prepuščajo svojo nekdanjo vlogo nadnacionalnim organizacijam in skupnostim (npr. – Evropska skupnost ali pa »NAFTA« v Severni Ameriki ipd.). Zato bomo v prihodnosti imeli vse več opravka s tansnacionalnimi ali globalnimi tokovi, medtem ko bo oznaka »mednarodno« stopala v ozadje. Preselitev, tudi v mednarodnem merilu, ni več tako usodna in ni več nekakšno enkratno življenjsko dejanje, kot je bila v preteklosti.¹

Glede na vse to se zdi, da koncept »mednarodne migracije« postaja preozek, če naj z njim zajamemo bogato vsebino aktualne problematike tokov v transnacionalnih oz. globalnih okvirih. Namesto (in poleg) njega bi kazalo uvajati pojem *prostorska mobilnost*.

S tem ko se zmanjšuje cena premagovanja prostorske oddaljenosti, se hkrati zmanjšuje nekdanja izključnost posameznih lokacij v prostoru. Pri tem ne gre le za (relativno) manjše stroške (oz. breme za posameznika, ki ima zdaj večje dohodka). K zblizevanju nekdanj povsem odmaknjenih in medsebojno tujih krajev in narodov še zlasti prispevajo nove možnosti telekomunikacijskega povezovanja tako na individualni ravni kot na ravni množičnega obveščanja. To je trend k povečevanju dostopnosti v prostoru, ki konec koncev vodi k *ubikviteti*. Pomembna omejitev za zdaj pa je predvsem v tem, da prevladujejo enosmerne komunikacije. Američani pri nas so lahko vsakodnevno na tekočem z dogajanjem v ZDA, medtem ko Slovenci v ZDA dosti težje pridejo do informacij o dogajanju v Sloveniji.²

Kot izhodišče za teoretsko zasnovano razumevanje migracij oz. prostorske mobilnosti izpostavljam dolgoročne razvojne procese. S tem ko poudarjam razlikovanje med kratkoročnim in dolgoročnim, želim opozoriti na poenostavitve, do katerih pogosto prihaja. Večina razprav namreč upošteva le kratkoročne vidike in pri tem pušča ob strani, da nas to pripelje do povsem drugačnih sklepov. Tisto, kar

¹ Upokojena Slovenka, izseljenka v Clevelandu, npr. kar redno, vsako leto poletne mesece preživlja na svojem nekdanjem domu v Kamniku. Pri tem je seveda velikega pomena, da ima na voljo zelo poceni čarterske polete in da je v pogostem telefonskem stiku s svojimi sorodniki.

² Še pred uveljavitvijo satelitske televizije so ameriški turisti v Španiji terjali in dobili posebno napeljavo, ki jim je (preko Anglije) omogočila gledanje ameriških televizijskih programov.

je lahko rešitev v kratkoročnem smislu, lahko povsem izgubi svoj pomen v dolgoročni perspektivi. Pri nas so npr. nekateri pričakovali, da je treba le priti do *samosvojne države*, pa bomo lahko *obvladali* mednarodne tokove in bo problem preživetja Slovencev rešen. Danes imamo to državo, hkrati pa se odpira še vse več vprašanj o tem, kako bomo Slovenci kot narod preživel ob vse *večji odprtosti*, ki je sinonim za vse večjo prostorsko mobilnost (migracije).

Na gospodarskem področju zavestno sproščamo čezmejne tokove, hkrati pa sprejemamo tudi zaščitne ukrepe, da Slovenci ne bi postali »hlapci« v evropskem kontekstu (o tem npr. tudi A. Bajt) in da bi omejili naseljevanje tujcev pri nas. Vendar so ti zaščitni ukrepi praviloma le kratkoročno zasnovani, dostikrat ne da bi se pri tem zavedali, da z njimi prihajamo v nasprotje z našo privrženostjo drugim ciljem (npr. da postane Slovenija članica Evropske skupnosti). Tako smo sprejeli novo ustavo, ki vključuje določila, s katerimi se sploh ne moremo vključiti v Evropsko skupnost. Pri tem gre npr. za položaj tujcev, vzemimo ustavno določilo, da ti ne morejo postati lastniki zemlje.

Temeljna dolgoročna težnja, ki jo razkrivam v mednarodnih selitvah, se izraža v procesu diferenciacije ter individualizacije hkrati s povečevanjem razpršenosti (glede na smer in oddaljenost) preseljevanja v svetovnem merilu. Prvotno smo imeli težnjo k *selitvi narodov* (ljudstev) z enega območja na drugo. Temu sledi težnja h koncentriranemu naseljevanju v nekakšnih enklavah, npr. naseljevanje Slovencev v ameriških mestih, kot sta Cleveland ali Chicago, v nekaterih mestih v Argentini in drugod. Gre za *strnjeno naseljevanje*, ki je olajševalo prehod v tuji svet, in ohranjevanje lastne identitete v tujini. Danes pa se v skladu z notranjo diferenciacijo slovenske družbe ter vse večjo individualizacijo vse bolj uveljavlja tudi težnja k popolni *prostorski disperziji* selitev v mednarodnem merilu.³ Čim večja je ta diferenciacija, tem večja je tudi težnja k razpršenosti mednarodnih migracij. Tako se nakazuje prihodnost, ki bi jo »idealnotipsko« lahko označili kot: Slovenci po vsem svetu in cel svet v Sloveniji!⁴

Kaj pa to pomeni z vidika nacionalne samoohranitve? Po eni strani ugotavljamo, da so se v Reziji stoletja ohranili Slovenci, ker so živeli strnjeno in v izolaciji od drugih. Danes pa se – kot sem že nakazal – povečuje intenziteta komunikacij in mobilnost v prostoru, ki je podlaga uveljavljanja trenda k večji razpršenosti pripadnikov slovenskega naroda. Kjer je razpršenost, pa praviloma pričakujemo tudi asimilacijo. Vendar se hkrati s težnjo k asimilaciji povečuje tudi zmožnost za komunikacijo z matico. Toda ne samo z njo, temveč tudi z vsemi drugimi.

To je logika razmišljanja, ki odpira še celo vrsto dodatnih pogledov in vprašanj. Tako se mi zdi, da se pri nas dostikrat izhaja od napačnih predpostavk. Ena je ta, da hočemo v Evropo, vendar kot *nediferencirana celota*. Hkrati pa nam je znano iz teorije, da ni integracije brez notranje diferenciacije oz. diverzi-

³ Pogovarjal sem se s prof. Gestrinom, ki je z zgodovinskega vidika proučeval selitve ter prometne tokove in povezave z Italijo v stoletjih. Tudi on mi je potrdil dolgoročno težnjo, ki sem jo zgoraj nakazal.

⁴ Čim višja je stopnja izobrazbe migrantov, tem širši je praviloma prostorski okvir njihovega razseljevanja. Različni strokovnjaki, znanstveniki in umetniki se ne navezujejo več na prejšnje migrantske skupnosti, ki so se oblikovale kot posebne enklave (bolj ali manj) strnjene naselitve. Njihovo delovanje je povezano s povsem specifičnimi poslovnimi, znanstvenimi, umetniškimi in drugimi institucijami, s katerimi tudi sicer sodelujejo v kontekstu globalnih omrežij (strokovna združenja, sodelovanja med univerzami ipd.).

V zvezi z gornjim je tudi moj tekst: O prihodnosti Žirovcev in Žirov: Žirovci po vsem svetu in cel svet v Žireh, Žirovski občasnik, 1993 (v tisku).

fikacije. To spoznanje je očitno v nasprotju z zahtevo, ki so jo pred leti poizkušali uveljaviti Srbi v nekdanji Jugoslaviji, tj., da bomo le vsi kot celota in kot homogena skupnost lahko uspešno vstopili v Evropo.

Druga enostranskost je v tem, da nekako samo pričakujemo, da se nam bo svet odprl, torej neomejeno dostopnost do drugih, hkrati pa računamo, da je samoumevno, da omejujemo dostop drugih do sebe. Na podlagi odgovorov v anketi lokalnih voditeljev v Sloveniji (1991) smo npr. ugotovili, da le-ti podpirajo možnost za povečanje dotoka *tujih izdelkov in tujih idej*, hkrati pa izražajo svojo *rezerviranost do morebitnega pritoka tujcev* k nam.

Takšna stališča so v očitnem nasprotju s splošno deklarirano težnjo k »Evropi brez meja«; vprašanci bi torej sprejemali (pripuščali) na območje Slovenije le tuje materialne in duhovne proizvode, ne pa tudi ljudi – »tujcev«.⁵

Moja nadaljnja kritična ocena zadeva predpostavko, da je – kot samoumevno – mednarodno mobilnost *mogoče obvladovati*, le sprejeti je treba *prave odločitve*. Toda življenje nam kaže, da so naše želje dostikrat le »pobožne« in da se ne uresničujejo, kot bi hoteli, kljub vsem vzpostavljenim političnim mehanizmom. Zakonodajca, ki jo sprejemamo, ima sicer lahko pomembne kratkoročne učinke, vendar pa se dolgoročno to lahko povsem izniči.⁶

Dostikrat se pojavlja stališče, da avtohtone manjšine priznavamo, priseljenci od drugod, čeprav jih je po številu lahko dosti več kot prvih, pa imajo predvsem »*pravico do asimilacije*«.⁷

Vendar bo ob vse bolj intenzivnem vključevanju v »Evropo brez meja« postalo zmeraj bolj nevzdržno, da bi notranjo razčlenjenost slovenske družbe *trajno zamenjali* le na – pred stoletji – utrjene *avtohtone danosti* (etnične manjšine) in ignorirali (asimilirali) vse, kar vstopa v slovenski prostor v novejšem času. Pred nami je vzorec postmoderne družbe, ki temelji na fleksibilnosti in interkulturalizmu, ki prehajata meje nacionalnih držav, pa bodisi da so te države majhne ali velike.

VJERAN KATUNARIČ*

Ohranjanje pluralne družbe v kulturnem pomenu

Ugotovitev kolege Klinarja, da izraža migracijska politika na Zahodu v zadnjem razdobju tendenco zapiranja trga dela in postaja restriktivna, implicitno

* Dr. Vjeran Katunarić, redni profesor Filozofske fakultete v Zagrebu.

⁵ Tudi v dosedANJI praksi (v nekdanji Jugoslaviji) je dejansko prevladovala takšna »rešitev«. Če že niso bile izključene tudi duhovne in materialne dobrine, pa je bilo značilno, da so npr. ljudje hodili na izpopolnjevanje v tujino, medtem ko se tudi praviloma niso vključevali v (vzemimo npr. raziskovalno ali pedagoško) delo pri nas.

⁶ To pa ni le naša posebnost, saj npr. tudi v ZDA nikakor ne morejo obvladovati nelegalnega priseljevanja ljudi z območja svoje južne sosede – Mehike.

⁷ Na Hrvaškem vidim paradoks v tem, da je prišlo do vojne le zaradi tistega dela od vseh Srbov, ki v tej državi zasedajo določen *teritorij*. Zaradi večjega števila Srbov, ki živijo »deteritoralizirano« oz. razpršeno kot *priseljenci* po vseh drugih krajih zunaj »krajine«, npr. v Zagrebu, na Reki ali kje drugje, pa ni bilo sporov.